

Dějiny dějepisectví- Obecná historiografie

Historiografie plní řadu funkcí. Mezi ty základní funkce definované patří:

- historická vysvětlení současných problémů prostřednictvím vysvětlení jejich příčin a vývoje
- zprostředkování modelových kategorií a chápání občanského vědomí pro poznání a orientaci v přítomnosti
- legitimitizace a stabilizace společenské a politické struktury, odůvodnění politických rozhodnutí
- kritika tradic a ideologií, kritika historických mýtů a legend
- vytváření vědomí možností (variant) prostřednictvím příkladů z minulosti, poukázání na alternativy
- orientace jednotlivců i skupin v minulosti prostřednictvím poukazování na upozaděné nebo neaktuální jevy
- výchova ke konkrétnímu kritickému uvažování o absolutních tvrzeních, zprostředkování relativity z historicko-politické perspektivy
- "bezdůvodné" vyplnění volného času, zábava

K takto definované historiografii ovšem následoval poměrně dlouhý vývoj od středověku do současnosti. V našem kurzu se zabýváme první etapou tj. do osvícenství. Z hlediska obecného vývoje historiografie dělíme tuto problematiku do čtyř základních fází

1/ středověká historiografie

2/ humanistická (renesanční) historiografie

3/ barokní historiografie

4/ osvícenecká historiografie

Ad první okruh

Doba středověku je tradičně vymezena lety 476–1492, kdy za počátek tohoto období se bere rozpad Západořímské říše a na druhé straně je konec spojován s objevením Ameriky. Základní charakteristikou tohoto období je, že se jedná o křesťanskou historiografii. Po rozpadu Římské říše dochází k postupnému procesu formování středověkých států (království a knížectví), která zakládají svoji existenci na křesťanských principech. S budováním těchto nových celků a rozvojem těchto celků vzniká také potřeba historických prací. Nejprve dochází ke vzniku nejrůznějších legend, eposů, mýtů, které jsou zaznamenávány. Čím dál tím více se ovšem klade důraz i na soustavnou historickou práci s cílem zaznamenat vývoj událostí: „pro memoria“. Základními výsledky tehdejší historických prací jsou především kroniky (univerzální a národní). Později vznikají rovněž ve velkém množství klášterní, městské a kroniky jednotlivých šlechtických rodů. Mimo to vznikají také nejrůznější anály, nekrologia a řada životopisů. Zvláštními útvary jsou pak legendy. Historická tvorba v tomto období navazuje na dřívější antickou tvorbu ať už formou (poetika) či obsahem. Křesťanstvím přineslo základní převrat v dějinách historického myšlení. Přestaly být více či méně nahodilým shlukem událostí a změnily se jednak v místo zápasu o duši člověka mezi dobrem a zlem, ale také jako vylíčení působení křesťanských ideálů ve světě a naplňování Božího plánu. Dějiny dostaly napříště smysl jako popsaná cesta ke spáse nebo v negativním případě k ztracení, a tak se staly historickým procesem v křesťanském pojetí. Podle křesťanského učení rozhoduje o průběhu dějin Bůh a pozemské bytí je jen přípravou na posmrtný život.

Vrcholnou formulaci křesťanského pojetí lidstva a dějin podal Augustinus Aurelius v díle *De civitate Dei* (Koho by blíže zajímalo, tak kniha je přístupna na: <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/periodical/uuid:5385f9e0-1dc9-11e6-8d01-005056827e52>).

Křesťanská historiografie a její představy (o nesmrtelnosti duší a jejich rovnosti před Bohem) otevřela cestu univerzálních dějin, zahrnujících celé lidstvo od počátku stvoření světa až do jejich současnosti. Závaznost zjevených pravd však bránila racionálnímu poznání, tak jak to známe z pozdějšího dějepisectví. Věcná a literární hodnota dějepisectví v této době je ovšem sporná. Mnozí hovoří ve srovnání s antikou o jistém poklesu. V prvních staletích středověku se historické práce často proměňovali ve sbírku příkladů při hledání cesty ke spáse. Individualita ztratila na významu, stejně jako osoba autora. Mluví se proto také o literatuře bez autorů. Řada prací byla napodobovány ať už podle předloh z antiky či ze starších křesťanských pracích. Znalost antických textů nikdy zcela nepominula. Koncem středověku pak docházelo k postupným změnám: člověk a pozemský svět dostávaly čím dál tím více v dějinách místo, jako dějinný činitel. Do historiografie pronikal zřetel k realitě, ubývalo stereotypů. Jazykem vzdělání byla primárně latina ale ve větší míře dochází k pronikání národních jazyků.

Při hodnocení středověké historiografie nesmíme zapomenout na kulturní odlišnosti mezi Západem a Východem. Východořímská (byzantská) říše udržovala kontinuitu řecké kultury ještě po řadu staletí. Historické vědomí tam bylo silné a bylo pěstováno především na konstantinopolském panovnickém dvoře.

Na západě dochází k rozvoji národních států a království (Srovnej tvorbu Řehoř Tourského, Isidor Sevilského, ctihodného Bedy etc.)

Ad druhý okruh

Počátky renesance a humanismu spojen především s italskou kulturou 14. století, která v tomto ohledu výrazně ovlivnila Evropu. V renesanci se vztah člověka k církvi a k transcendentnu zřetelně měnil. Důvodů bylo více: Pozemský život přestal být jen průpravou pro posmrtný život. I vlivem pozdějších náboženských válek a reformace se pojetí světa více sekularizovalo.

V rozvoji tohoto proudu zásadní úlohu sehrály elity kulturní a umělecké. Jejich reprezentanti objevovali postupně hodnotu člověka a jeho života, což mělo svůj odraz v celém umění. Středem pozornosti se stal člověk, který se emancipuje od názorů tradičních církevních autorit, důvěřuje více v rozum, svobodnou vůli a lidské schopnosti.

Odtud název humanismus. Krása se stává výrazněji kladnou hodnotou než tomu bylo dříve. Intelektuálové se staví kriticky k minulosti. Renesanční člověk objevil přírodu, a dědictví antiky. Její památky byly napodobovány, ale také vystaveny kritickému posouzení. Ze srovnávání textů se vyvinula textová kritika historických pramenů. Renesanční kultura měla své středisko v Itálii, odkud se šířila dál do Evropy. Hodně v šíření napomohl i vynález knihtisku.

Prvním velkým reprezentantem humanistického dějepisectví byl Lionardo (Lionardo) Bruni (1369–1444) skrze dějiny Florencie, dovedené do počátku 15. století s důrazem na kriticismus a dobový realismus. Do této skupiny patřili dále: Giorgio Vasari, Lorenzo Valla (zabýval se pravostí Konstantinovy donace), Eneas Silvio Piccolomini (autor kroniky *Historia Bohemica*), Niccolo Machiavelli (autor *Vladaře a Florentských letopisů*), ale i Francesco Guicciardini, který zpracoval italské dějiny. Pro jejich metodický přístup a objektivitu je lze pokládat za vrchol renesančního dějepisectví. V ostatní Evropě byl jejich příklad napodobován. Mezníkem ve vývoji historické metody bylo dílo Jeana Bodina,

Methodus ad facilem historiarum cognitionem (1566). V českém prostředí se humanistické dějepisectví rozvíjelo na pozadí souboje katolictví, utrakvismu a protestanství.

Ad třetí okruh

Barokní dějepisectví bylo vázáno na konfesijní konflikty a zájmy absolutistických evropských států. V mnoha ohledech navazovalo na středověk. Historik se měnil především na shromažďovatele a komentátora historických pramenů. Roste i kritika historického pramene. Kritika byla omezována jednak tam, kde se dotýkala teologických témat či politického zájmu absolutistických států. Úlohou dějepisce bylo zjišťování pravosti a věrohodnosti pramenů. Speciální formou dějepisectví byly monumentální ediční řady. Měly původně dokazovat legitimitu soupeřících stran, států a církví. Nejvýraznějšími výkony barokního dějepisectví byly edice – soubor životopisů světců od Jeana Bollandy (Acta Sanctorum), a obdobný ediční podnik vydávaný francouzskou benediktinskou kongregací sv. Maura. Při ní působil Jean Mabillon, autor knihy De re diplomatica (1681), zakladatel diplomatiky a paleografie jako moderní odborné disciplíny v pomocných vědách historických. Životopisy svatých zde vycházející svým kriticismem daleko překračovaly meze hagiografického spisování.

Českou obdobou být na jiné téma a z jiné církve byl velký soubor Akt Jednoty bratrské, vedený Janem Blahoslavem. Historiografie byla v té době ovlivněna spory mezi katolictvím a protestanstvím. Z tvorby na toto téma připomeňme alespoň např. magdeburské centurie (reakce na katolické dílo Caesara Baronia).

Vedle edičních řad a studií podal v této době J. Bossuet pokus o syntézu světových a křesťanských dějin, pojatou v katolickém duchu jako cestu lidstva ke spáse (1681).

Vývoj českého dějepisectví postupoval dvojím proudem: protestantský a katolický. Utrakvistický směr zcela mizí v dějinách. Z protestantského (exulantského) směru připomeňme: Pavel Stránský, autor apologetického encyklopedického díla Res publica Bohemia (1634) a Pavla Skálu ze Zhoře. Barokní a katolický proud reprezentoval Bohuslav Balbín (autor např. Epitome rerum bohemicarum, Miscellanea historica regni Bohemiae). Se stejným zaměřením, ale jinou úrovní pracovali Tomáš Pěšina a Jan František Beckovský. Jejich díla udržovala vědomí národní identity.

Ad čtvrtý okruh

V protikladu k baroku se šířil z Francie ale i dalších zemí protikladný názor na svět i na minulost. Baroko je střídáno osvícenským racionalismem s kultem rozumu. Skutečnost byla napříště posuzována podle toho, jak se shodovala s principy univerzálního rozumu. Nad city a náladami a barokní poetičností triumfovala zákonitost rozumu a řádu přírody. V novém řádu neměly věci a instituce hodnotu podle toho, jak byly posvěceny tradicí, ale podle souladu s rozumem. Osvícenské myšlení zaujímal negativní stanovisko k minulosti, zejména středověku. Člověk byl charakterizován jako bytost užívajícího rozumu. Kriticismus vůči tradici dosáhl v osvícenství vrcholu.

Osvícenci se sdružovali kolem francouzský encyklopedistů. Další významné postavy byly např. Gianbattista Vico, Charles Montesquieu, J. J. Rousseau, Voltaire a další. Z osvícenců anglických připomeňme alespoň Edwarda Gibbona a jeho nejznámější dílo Úpadek a pád římské říše, kde popsal narativní formou zánik římské říše vlivem křesťanství. Universitním studijním a vědeckým oborem se dějepisectví stalo poprvé v dějinách také v Německu (např. dílo Arnolda L. H. Heerena). Německá historická škola se stala především pro české země ale i pro střední Evropu vzorem pro další historické bádání. (V té době byl založen také založen první odborný historický časopis.)

V české historiografii základy osvíceneckého dějepisectví položil Gelasius Dobner (kritik Hájkovy kroniky (Svoji kritiku vydal 1761)); František Martin Pelcl; Ignác Cornova; Mikuláš A. Voigt; Josef Dobrovský a další

Doporučená literatura: KUTNAR, František a Jaroslav MAREK. Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví :od počátků národní kultury až do sklonku třicátých let 20. století. 2. přeprac. a dopl. vyd. Praha: Lidové noviny, 1997, s. 15–19, 63–70, 133–142

Další doporučená literatura k prvnímu okruhu

[https://is.muni.cz/el/1421/jaro2015/LJMedA06/um/31869848/M. Blahova Historiografie lat. kulturniho okruhu.pdf](https://is.muni.cz/el/1421/jaro2015/LJMedA06/um/31869848/M._Blahova_Historiografie_lat_kulturniho_okruhu.pdf)

Další doporučená literatura k druhému okruhu:

GIBBON, Eduard, Úpadek a pád římské říše, Praha 2005. HUME, David, Pojednání o lidské přirozenosti, Praha 2015. MONTESQUIEU, Charles-Louis de, Sláva a úpadek říše římské, Praha 2010. MONTESQUIEU, Charles-Louis de, O duchu zákonů, 2 sv., Praha 2010–2015. MONTESQUIEU, Charles-Louis de, Perské listy, Praha 1920. PETRÁŇ, Josef, Úvod do studia dějepisu. III. Nauka o historických pramenech, Praha 1983. SMITH, Adam, Pojednání o podstatě a původu bohatství národů, Praha 1958. VICO, Giambattista, Základy nové vědy, Praha 1991.

Další doporučená literatura k třetímu okruhu:

DESCARTES, René, Rozprava o metodě, Praha 1947. JANOVSKEJ, Julius, Stručný nástin vývojových směrů dějepisectví od počátků do poloviny 18. století, Praha 1993. HOREJSEK, Jaroslav a kol., Kapitoly z českého a světového dějepisectví. 1. díl, Olomouc 1996. HOBBS, Thomas, Leviathan, Praha 2010. HROCH, Miroslav, Úvod do studia dějepisu, Praha 1985. LOCKE, John, Druhé pojednání o vládě, Praha 1992.

Další doporučená literatura ke čtvrtému okruhu:

GIBBON, Eduard, Úpadek a pád římské říše, Praha 2005. HUME, David, Pojednání o lidské přirozenosti, Praha 2015. MONTESQUIEU, Charles-Louis de, Sláva a úpadek říše římské, Praha 2010. MONTESQUIEU, Charles-Louis de, O duchu zákonů, 2 sv., Praha 2010–2015. MONTESQUIEU, Charles-Louis de, Perské listy, Praha 1920. PETRÁŇ, Josef, Úvod do studia dějepisu. III. Nauka o historických pramenech, Praha 1983. SMITH, Adam, Pojednání o podstatě a původu bohatství národů, Praha 1958. VICO, Giambattista, Základy nové vědy, Praha 1991. ŠUSTA, Josef, Dějepisectví, Praha 1932.

Kontrolní otázky:

1/O čem je práce sv. Augustina De civitate Dei?

2/ Beda Venerabilis napsal?

3/ Giorgio Vasari napsal?

4/Jak se jmenovala práce Eneáše Silvia Piccolominiho (později papeže Pia II, který žil v letech 1405–1464) o událostech v Čechách?

4/ Niccolo Macchiavelli je znám jako autor děl?

5/ Jean Mabillon napsal?

6/ Kdo byli encyklopedisté?